العَامِلُ القِيَاسِيُّ

١. الفِعْلُ

Lazımi-Müteaddi İtibarıyla

Lazımı Fiil

ما يَتِمُّ فَهْمُهُ بِغَيْرِ ما وَقَعَ عليهِ الفِعْلُ

Fiilin üzerinde gerçekleştiği şey yani mef'ûl-i bih olmaksızın tam olarak anlaşılabilen fiillerdir.

MEDİH ve ZEM FİİLLERİ

Müteaddi Fiil

ما لا يَتِمُّ فَهْمُهُ بِغَيْرِ ما وَقَعَ عَلَيْهِ الفِعْلُ

Müteaddî, fiilin üzerinde gerçekleştiği şey yani mef'ûl-i bih olmaksızın tam olarak anlaşılamayandır.

1.) Bir Meful Alanlar

2.) İki Meful Alanlar

a. أَعْطَيْتُ babı

b. Kalb Fiilleri عَلِمْتُ babı

- Kalbi Fiilin Hususiyetleri
- Talik Meselesi

c. Kalb Fiilerine Mülhak Olanlar

3.) Üç Meful Alanlar

أَعْلَمَ / أَرَى babı.

Tam-Nakıs İtibarıyla

Tam Fiil

فَإِنْ تَمَّ بِهِ كَلَامًا وَ لَمْ يَحْتَجْ إِلَى غَيْرِهِ
يُسَمَّى فِعْلًا تَامًا

Bir fiil almış olduğu merfusu ile kelam olur, başka bir lafza kelam olmak cihetinden muhtaç olmaza bu fiile tam fiil denir.

Nakıs Fiil

إِنْ إِحْتَاجَ إِلَى مَفْعُولٍ مَنْصُوبٍ
يُسَمَّى فِعْلًا نَاقِصًا

Bir fiil aldığı merfusu ile kelam olmayıp, kelam olmak hususunda mensub bir mefule ihtiyaç duyarsa bu fiile nakıs fiil denir.

1. Mukarebe Manası İfade Edenler

2. Mukarebe Manası İfade Etmeyenler

Yusuf İslam Dağdelen

2

أفعال المدحِ والذَّمِ

Yusuf İslam Dağdelen

İRABIYLA ALAKALI

1. Medh ve Zem fiillerinden sonra gelen ifade faildir.

2. Medh ve Zem fiilinin failinden sonra faile mutabık mahsusu gelir

Mahsusun faile olan mutabık oluşu:
a. Müfret-Tesniye-Cemi
b. Müzekker-Müennes noktasındadır.

نِعْمَ غُلامَا الرَّجُلِ الزيْدَانِ
fail — mahsus

3. Medh ve Zem fiiliyle faili, "haberi mukaddem"dir.

4. Mahsus ise "mübteda muahhar"dır.

mübteda muahhar
نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ
medih fiili — fail — mahsus
fiil+fail
haberi mukaddem

MAHSUSA DAİR HÜKÜMLER

1. Mahsus karine ile bilindiği vakitte hazfedilebilir

نِعْمَ العبد (أَيُّوبُ)

2. Bazen mahsus medih ve zem fiillerinin önüne geçebilir.

نِعْمَ الرِّجَالُ الزَّيْدُونَ
fail — mahsus

ŞARTLARI

1.) Failleri ال ile marife olmuş isim

نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ
fail

2.) veya ال'lı bir isme izafe edilen bir isim

نِعْمَ غُلامَا الرَّجُلِ الزيْدَانِ
fail

3.) veya nekira bir isim ile temyiz edilmiş zamir olacak

نِعْمَ رَجُلًا زَيْدٌ
temyiz — هوَ
fail-zamir

MEDİH-ZEM FİİLLERİ

للمَدْحِ: نِعْمَ - حَبَّذاَ

للذَّمِّ: بِئْسَ - سَاءَ

NOT: حَبَّذاَ fiilinde fail ذا işmi işaretidir. حَبَّ fiilinin faili devamlı olarak kendisine bitişik ve müfret müzekker için olan ذا işmi işaretidir. Mahsusun durumu ne olursa olsun ذا işmi işareti hiç değişmez.

حَبَّذَا زَيْدٌ - زَيْدَانِ - زَيْدُونَ
حَبَّذَا هِندٌ - هِنْدَانِ - هِنْدُون

3

الفِعْلُ المُتَعَدِّي

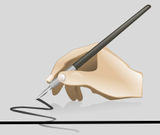

Yusuf İslam Dağdelen

أَعْلَمَ / أَرَى babı.

BİR FİİLE MÜTEADDİ OLANLAR

ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا

Bir mefule müteaddi olan mefullerinin hazfi karineli -karinesiz caizdir.

Karineyle

أهَذَا الذِّي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولا

الذِّي بَعَثَهُ اللّٰهُ

هوَ zamirine dalalet eden karine, sıla cümleşinden işmi mevsule dönecek bir aide ihtiyacının olmaşıdır ki oda هوَ zamiridir.

Karinesiz

فُلَانٌ يَأْكُلُ ويَشْرَبُ

(Filanca kişi yer, içer.)

İKİ FİİLE MÜTEADDİ OLANLAR

1.) أَعْطَيْتُ babı

2.) Kalb Fiilleri (عَلِمْتُ babı)

3.) Kalb Fiilerine Mülhak Olanlar.

detay gelecek...

ÜÇ FİİLE MÜTEADDİ OLANLAR

أَعْلَمَ زَيْدٌ عَمْرًا بَكْرًا فَاضِلاً

3.Meful 2.Meful 1.Meful

BİRİNCİ MEFULLERİ ددد أَعْطَيْتُ babının mefulleri gibidir.

a. İlk ve ikinci mefulleri birbirine mübayindir, zıttır..

b. Birinci mefullerinin karineli-karinesiz hazfi caizdir.

İKİNCİ MEFULLERİ ددد عَلِمْتُ babının mefulleri gibidir.

a. Birbirine mübayin (zıt) değiller.

b. Karinesiz her iki mefulun yada birinin hazfi caiz değildir.

c. Karineli iki mefulun hazfi çok, bir mefulun hazf edilmesi azdır.

d. İki mefulun üzerine أَنَّ harfi dahil olması ve amillerinin ilğa edilmesi caiz olup kendilerine nispetle amilleri talik edilebilir.

4

المُتَعَدِّي الى مَفْعُولَيْنِ

Yusuf İslam Dağdelen

أَعْطَيْتُ BABI

▶ *İkinci mefulü, birinci mefulüne zıt olan (mübteda+haber) ilişkisi kurulamayan fiillerdir.*

أَعْطَيْتُ زَيْدًا دِرْهَمًا

2.Meful 1.Meful

زَيْدٌ دِرْهَمٌ denilemez. ✗

▶ *İki mefule müteaddi olan bu fiillerin mefullerinin hazfi karineli -karinesiz caizdir.*

KARİNEYLE

a. Bir mefulunun hazfi:

مَا أَعْطَيْتَ زَيْدًا؟
أَعْطَيْتُ ____ دِرهَمًا

b. İki mefulunun hazfi:

هَلْ أَعْطَيْتَ زَيْدًا دِرهَمًا
____ ____ أَعْطَيْتُ

KARİNESİZ

a. Bir mefulunun hazfi:

فُلَانٌ يُعْطِي السَّائِلَ ____
Filan kişi isteyene verir.

b. İki mefulunun hazfi:

فُلَانٌ يُعْطِي ____ ____
Filan kişi verir.

KALP FİİLLERİ (عَلِمْتُ babı)

1. Kalbi bir fiil üzerine delalet eden fiillerdir.
2. Mübteda ve haber üzerine dâhil olurlar.
3. Mübteda ve haberi mefuliyet üzerine nasb ederler.

Yakin Fiiller

عَلِمْتُ
عَلِمْتُ أَخَاكَ كَرِيماً

رَأَيْتُ
رَأَيْتُ السِّبَاحَةَ مُفِيدَةً

وَجَدْتُ
وَجَدْتُ الْعِلْمَ نَافِعاً

Şek-Zan Fiilleri

ظَنَنْتُ
ظَنَنْتُ خَالِداً عَالِماً

خِلْتُ
خِلْتُ الرَّجُلَ نَائِماً

حَسِبْتُ
حَسِبْتُ عَلِياً عَالِماً

زَعَمْتُ
زَعَمْتُ صَدِيقَكَ شُجَاعاً

▶ *Kalp fiillerinin mefullerinin karinesiz hazfedilmeleri caiz değildir. Karineli ise iki mefullerinin beraber hazfi çokken, sadece tek mefullerinin hazfi ise azdır.*

a. Bir mefulunun hazfi:

هَلْ ظَنَنْت خَالِداً عَالِماً
ظَنَنْتُ ____ عَالِماً

b. İki mefulunun hazfi:

هَلْ ظَنَنْت خَالِداً عَالِماً
ظَنَنْتُ ____ ____

KALP FİİLLERİNE MÜLHAKLAR

Kalp fiillerine mülhak olan bu fiiller:

▶ *sadece mübteda+habere dahil olmak ve onları meful olarak nasb etmek*

▶ *mefullerinin her ikisinin veya sadece birinin karinesiz hazfedilmesinin caiz olmayışı*

▶ *karine ile beraber iki mefullerinin beraber hazfinin çok, tek mefullerinin hazfinin az oluşu:*

hususlarından dolayı kalp fiile ilhak edilmişlerdir.

صَيَّرَ
صَيَّرَ الْعِلْمُ الْعَالِمَ مُتَوَاضِعاً

جَعَلَ
وَجَعَلُوا الْمَلَٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ إِنَاثاً

تَرَكَ
وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ

إِتَّخَذَ
وَاتَّخَذَ اللّٰهُ إِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا

5

خَصَائِصُ أَفْعَالِ القُلُوبِ

Yusuf İslam Dağdelen

MAMULLERİNE أَنَّ'NİN DAHİL OLMASI

Kalp fiillerinin mefulleri üzerine أَنَّ edatı dahil olabilir. Bu durumda أَنَّ harfi ismi+haberi ile masdar tevilinde olup, üzerine dahil olan kalp fiilinin iki mefulu yerine kaimdir.

عَلِمْتُ أَنَّ زَيْدًا قَائِمٌ

haberi — ismi

قِيَامَ زَيْدٍ

kalp fiilinin iki mefule kaim mefulu

FAİL VE MEFULUNUN AYNI MANADA MUTTASIL ZAMİR OLMASI

Kalp fiillerine hususi olarak failleri ve birinci mefullerinin, delalet ettikleri manaları aynı olan iki muttasıl zamir olmaları caizdir.

Kendimi ayağa kalkan bildim.

عَلِمْتُنِي قَائِمًا

fail+meful

ikisinde muttasıl nefsi mütekellim vahde zamirdir.

✓ doğru okunuş bu şekildedir.
ضَرَبْتُ نَفْسِي

✗ fiil+fail muttasıl zamir olmaz
ضَرَبْتُنِي

"Yitirmek, kaybetmek" manasındaki فَقَدَ - عَدِمَ fiilleri manaca zıddı olan "bulmak" manasındaki وَجَدَ fiiline hamledildi. Yani fail ve mefullerinin de delalet ettikleri manaları aynı olan iki muttasıl zamir olmaları caiz kılındı.

Kendimi sende kaybettim-yitirdim.

فَقَدْتُنِي عِنْدَكَ - عَدِمْتُنِي عِنْدَكَ

fail+meful — fail+meful

ikisinde muttasıl nefsi mütekellim vahde zamirdir.

İLĞA VE AMELİNİN CEVAZI

Şayet kalp fiilleri, mamullerinin arasında gelirse amelinin ilğası da imali de caizdir.

زَيْدًا عَلِمْتُ مُنْطَلِقًا ✓ amel ettirilmesi evladır.

1. Meful — fiil+fail (itirazi-ara cümle) — 2. Meful

زَيْدٌ عَلِمْتُ مُنْطَلِقٌ

mübteda — fiil+fail (itirazi-ara cümle) — haber

Şayet kalp fiilleri, mamullerinden sonra gelirse ilğası da imali de caizdir.

زَيْدًا مُنْطَلِقًا عَلِمْتُ

1. Meful — 2. Meful — fiil+fail (cümleyi ibtidaiyye)

زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ عَلِمْتُ ✗ ilğa ettirilmesi evladır.

mübteda — haber — fiil+fail (cümleyi ibtidaiyye)

tüm vecihlerde manaları aynıdır. Manalarda değişiklik yoktur.

مَسْأَلَةُ التَّعْلِيقِ

Yusuf İslam Dağdelen

إِبْطَالُ العَمَلِ على سَبِيلِ الوُجُوبِ لَفْظًا، لا مَعْنًى

TALİK: Lafzen ameli iptal ettirip, manen amel ettirmeye talik denir.

➤ *Talik işi, bir kalp fiilini birinci ve ikinci meful alabilecek iki ayrı lafızda amel ettirmeyip, o iki meful yerine kaim olan bir cümlede mahallen amel ettirmektir.*

➤ *Talik yapılabilen fiiller ile mefullerinin (mübteda+haberin) arasına şunlar girerse talik meydana gelir:*

1.) İstifham Edatları 2.) Nefiy Edatları (مَا - لَا - إِنْ) 3.) İbtida Lamı 4.) Kasem Lamı 5.) Haberine İbtida Lamı Dahil Olmuş إِنَّ

TALİK ŞU FİİLLERİ KAPSAR:

KALP FİİLLERİNDE

istifham ✓
عَلِمْتُ أَزَيْدٌ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرٌو؟
mübteda+haber
işim cümlesi (mahallen mensub)

nefiy edatı ✓
رَأَيْتُ مَا زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ
mübteda+haber
işim cümlesi (mahallen mensub)

ibtida lamı ✓
وَجَدْتُ لَزَيْدٌ مُنْطَلِقٌ
mübteda+haber
işim cümlesi (mahallen mensub)

haberine ibtida lamı gelmiş إِنَّ ✓
عَلِمْتُ إِنَّ زَيْدًا لَقَائِمٌ
mübteda+haber
işim cümlesi (mahallen mensub)

kasem lamı ✓
لَقَدْ عَلِمْتُ لَيَأْتِيَنَّ مُنْيَتِي
fiil+fail
fiil cümlesi (mahallen mensub)

KALBİ OLAN DİĞER FİİLLERDE

شَكَكْتُ
شَكَكْتُ أَزَيْدٌ قَائِمٌ
işim cümlesi (mahallen mensub)

نَسِيتُ
نَسِيتُ هَلْ زَيْدٌ خَاضِرٌ
işim cümlesi (mahallen mensub)

تَبَيَّنْتُ
تَبَيَّنْتُ أَيْنَ جُلُوسُكَ
mahallen mensub

KENDİSİYLE İLİM TALEP EDİLEN HER FİİL

إِمْتَحَنْتُ
إِمْتَحَنْتُ مَا زَيْدٌ جَاهِلٌ
işim cümlesi (mahallen mensub)

سَأَلْتُ
سَأَلْتُ هَلْ زَيْدٌ خَاضِرٌ
işim cümlesi (mahallen mensub)

BEŞ DUYU FİİLLERİDE BUNLARA İLHAK EDİLMİŞTİR:

لَمَسْتُ
لَمَسْتُ أَهُوَ لَيِّنٌ أَمْ خَشِنٌ
işim cümlesi (mahallen mensub)

أَبْصَرْتُ
أَبْصَرْتُ مَا زَيْدٌ قَائِمٌ
işim cümlesi (mahallen mensub)

شَمَمْتُ
شَمَمْتُ أَهُوَ طَيِّبٌ
işim cümlesi (mahallen mensub)

سَمِعْتُ
سَمِعْتُ مَا صَوْتُ زَيْدٍ كَرِيهٌ
işim cümlesi (mahallen mensub)

ذُقْتُ
ذُقْتُ أَهُوَ حُلْوٌ
işim cümlesi (mahallen mensub)

الأفْعَالُ النَّاقِصَةُ

Yusuf İslam Dağdelen

MUKAREBE MANASI İFADE ETMEYENLER

NAKIS FİİLLER

Nakıs fiil denildiği vakte akla ilk gelen-anlaşılan, mukarebe manası ifade etmeyen nakıs fiildir.

أَصْبَحَ / أَمْسَى / أَضْحَى / ظَلَّ / بَاتَ / كَانَ / مَادَامَ / لَيْسَ / صَارَ / مَازَالَ

صَارَ manasında olduklarında nakıs fiil olanlar:

آضَ / عَادَ / آلَ / رَجَعَ / إِرْتَدَّ ---> döndü

حَالَ / اِسْتَحَالَ / تَحَوَّلَ ---> dönüştü

غَدَا / رَاحَ / جَاءَ / قَعَدَ

مَازَالَ manasında olduklarında nakıs fiil olanlar:

مَا فَتِئَ / مَا بَرِحَ / مَا أَفْتَئَ / مَا وَنِئَ / مَا رَامَ

NAKIS FİİLLERLE ALAKALI BAZI MESELELER:

Bazen tam fiiller صَارَ nakıs fiil manası içerir ve nakıs fiile dönüşürler:

Dokuz şey, şu tek şeyle on oldu.

تَمَّ التِّسْعَةُ بِهَذَا عَشَرَةً ---- صَارَ التِّسْعَةُ عَشَرَةً تَامَّةً

Zeyd kamil alim oldu.

كُمُلَ زَيْدٌ عَالِمًا ---- صَارَ زَيْدٌ عَالِمًا كَامِلاً

Nakıs fiillerin haberlerinin üzerlerine takdim etmesi caizdir.

caizdir ✓

قَائِمًا كَانَ زَيْدٌ

Haber

Ancak başlarında مَا bulunan nakıs fiilerin haberleri hariçtir. Aynı şekilde مَا yerine إِنْ'i nafiye getirilirse yine amel etmez.

caiz değildir ✗ — قَائِمًا مَازَالَ زَيْدٌ (Haber)

caiz değildir ✗ — قَائِمًا إِنْ زَالَ زَيْدٌ (Haber)

Ancak yerine لَمْ veya لَنْ getirilirse caizdir.

caizdir ✓ — قَائِمًا لَمْ يَزَلْ زَيْدٌ (Haber)

caizdir ✓ — قَائِمًا لَنْ يَزَلْ زَيْدٌ (Haber)

8

الأفْعَالُ النَّاقِصَةُ

MUKAREBE MANASI İFADE EDENLER

MUKAREBE FİİLLERİYLE ALAKALI BAZI MESELELER:

- *Mukarebe nakıs fiilllerinin haberleri sadece fiili muzari olur.*
- *Mukarabe fiillerinin haberlerinin kendi üzerlerine takdim edilmesi caiz değildir.*

MUKAREBE FİİLLERİ

MUKAREBE FİİLLERİ (أفعال المقاربة)

كَادَ / كَرُبَ

- *Haberleri genelde* أَنْ *'siz fiili muzari gelir:*

كَادَ زَيْدٌ يَخْرُجُ
Haber

- *Bazen* أَنْ *'li muzaride gelir:*

كَادَ زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ
Haber

ÜMİT BİLDİREN FİİLLER (أفعال الترجّي)

عسى

- *Haberleri genelde* أَنْ *'li fiili muzari gelir.*

عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ
Haber

- *Bazen* أَنْ *'siz muzaride gelir.*

عَسَى زَيْدٌ يَخْرُجَ
Haber

- *Bazen* أَنْ *'li fiili muzari ile beraber tam fiil olarak gelir.*

عَسَى أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ
fiil *fail*
قَرُبَ *tam fiil manasında*

خُرُوجُ زَيْدٍ
عَسَى fiilinin faili

BAŞLAMA BİLDİREN FİİLLER (أفعال الشروع)

هَلْهَلَ / طَفِقَ / أَخَذَ / اَنْشَأَ / اَقْبَلَ
هَبَّ / جَعَلَ / عَلِقَ / اَوْشَكَ

Haberleri أَنْ *'siz muzari gelir. Ancak* اَوْشَكَ *fiili* كَادَ *ve* عسى *gibi istimal edilir.*

أَخَذَ زَيْدٌ يَخْرُجُ
Haber

Yusuf İslam Dağdelen